

Abdurrahman Gazi Camii ve Türbesi – Erzurum

Türbe ve cami düzgün sarımtırak kesme taştan yapılmış olup caminin önünde seyrilik amaçlı küçük bir avlu vardır. 1987'de cami ile türbe arasına erkekler için, türbenin doğu girişinin önüne ise kadınlar için birer şadırvan eklenmiş, 2013'te caminin güneybatısına bir üçüncü şadırvan inşa edilerek geniş bir ziyaretgâh haline getirilmiştir. Türbe ile caminin içindeki kalem işleri 1996'da yapılmıştır ve klasik süsleme öğelerinden esinlenmiş örnekler içerir. Cami içerisindeki mihrap, minber, kürsü, mahfil gibi elemanlar yeni olup duvarlarda ve minberde kullanılan çiniler günümüz Kütahya atölyelerinde üretilmiştir. Yakın tarihlerde türbe ve caminin yakınına inşa edilen çeşme, park ve adak yerleriyle çevre daha da genişletilmiş, ziyaretgâh ve mesire alanı halinde düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkdi, *el Meğâzi*, II, 756; a.mlf., *Târihu fütûhi'l-Cezîre ve'l-Hâbâr ve Diyârbekr ve'l-İrâk* (nşr. Abdülazîz Feyyâz Harfûş), Dimaşk 1417/1996, s. 228-232; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), s. 143; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (haz. Yücel Dağlı v.dğr.), İstanbul 2008, II, 111; Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi, Anıtları ve Kitâbeleri*, İstanbul 1936, s. 108-115; İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul 1960, s. 361-384; M. Sadi Çöğenli – Ali Bayram, *Erzurum'da Bulunan Meşhur Ziyaretgâhlar ve Kabir Ziyaretinin Adabı*, Ankara 1973, s. 3-4; Hamza Gündoğdu, "Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar", *Şehr-i Mübarek Erzurum*, Ankara 1988, s. 137-240; a.mlf. v.dğr., *Sanat Tarihi Açısından Erzurum*, Erzurum 2011, s. 183; Mehmet Nusret Som, *Tarihçe-i Erzurum* (haz. Ahmet Fidan), Erzurum 2005, s. 107-108; Hüseyin Yurttaş v.dğr., *Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Erzurum 2008, s. 160; Hanifi Hancı, *Seyyahların Gözüyle Erzurum*, İstanbul 2009, s. 79 vd.; Muzaffer Taşyürek, *Erzurum Türbeleri ve Ziyaret Yerleri*, Erzurum 2010, s. 17-24; Bilgehan Pamuk, "İbrahim Hakkı Hazretleri'nin Abdurrahman Gazi Zaviyedarlığı ve Zaviyedarlık Meselesi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V/1, Erzurum 2005, s. 157-168.

HAMZA GÜNDOĞDU

ABDURRAHMAN SIRRÎ BABA

(1785-1847)

Bosnalı Nakşibendî şeyhi.

Babası Mehmed ve dedesi Fazlullah'ın kadılık yaptığı Foyntsita (Fojnica) şehrinde doğdu. Daha on iki yaşında iken, Nakşibendîliğin Müceddidiyye kolunu İstanbul'dan Bosna'ya getiren Şeyh Hüseyin Zukiç'e intisap etti. Şeyh Zukiç'in, misafir olarak bulunduğu ailenin çocuğu olan Abdurrahman'daki istidadi görüp onu mürid edindiği ve tarikat adı olarak kendisine Sırrî adını verdiği belirtilmektedir. Sırrî Baba, Foyntsita'da dinî ilimleri tahsil ettikten sonra Şeyh Hüseyin Zukiç'in Foyntsita yakınlarındaki Vukelyiçi köyünde kurduğu tekkeye giderek seyrüsülûkünü onun yanında tamamladı. Mürşidinin daha sağlığında ona uyararak Foyntsita'ya yakın ormanlık bir tepede bulunan Oglavak'ta bir tekke kurdu. Bir semâhâne, sohbet odası ve bir halvethânedan meydana gelen tekkenin çevresinde zamanla küçük bir köy oluştu. Tekkeden 200 m. uzaklıkta, Fâtiht Sultan Mehmed'le beraber Bosna'ya geldiği rivayet edilen Şeyh Hüseyin Horasânî'nin Bosna Valisi Ali Nâmik Paşa'nın inşa ettirdiği türbesi yer almaktadır.

Foyntsita'dan ayrılmakla birlikte Sırrî Baba'nın şehir hayatından da kopmadığı, Oglavak köyünün yanı sıra Foyntsita'da da bir ev, bir bahçe ve bir ekmek fırını olduğu terekese ait defterden anlaşılmaktadır (Nagata, s. 62-65). Ücra bir yerde bulunmasına rağmen Oglavak Tekkesi, Bosna-Hersek'in toplumsal ve siyasal hayatında Vukelyiçi Tekkesi'ni gölgede bırakacak derecede önemli rol oynamıştır. Fakirlere ve yolculara karşı misafirperver davranan Sırrî Baba aynı zamanda valilerin ve diğer şahsiyetlerin teveccühünü kazandı. Tekkesine elini öpmeye gelenler arasında Hersek Valisi Stočević Ali Galib Paşa, Bosna valilerinden tekkenin yanında bir konak yaptıran Mehmed Vecîhî Paşa ve ikinci bir konak inşa ettiren Mehmed Kâmil Paşa, 1850'de patlak veren isyanı bastıran Ömer Paşa Latas zikredilebilir. 1824'te Bosna Valisi Selim Paşa, Foyntsita gelirinden tekkeye yılda 100 kuruş ayırdı. 1831 yılında II. Mahmud'un islahatına karşı baş kaldıran Kaptan Hüseyin de Sırrî Baba'nın müridleri arasındaydı. 1835'te II. Mahmud'un fermanıyla tekke bütün vergilerden muaf tutuldu. 1847 yılında ölen Sırrî Baba Ali Galib Paşa tarafından yaptırılan türbeye defnedildi. Tekkenin postuna oturan büyük oğlu Abdüllatif

Efendi de öldüğünde (ö. 1882) babasının yanına defnedildi. Onun yerine küçük kardeşi Şâkir Efendi geçmiş, Şâkir Efendi'yi sırasıyla Abdüllatif Efendi'nin büyük oğlu Abdülhalim Efendi ve Abdülhalim Efendi'nin kardeşi Hamdi Efendi takip etmiştir. Hamdi Efendi 1930'larda vefat edince yerine âlim olarak da şöhret kazanan oğlu Şâkir Efendi geçmiş, Şâkir Efendi'nin ölümünden (1966) sonra tekke vekâleten kardeşi Hilmi Efendi tarafından yönetilmiştir.

Sırrî Baba'nın mürşidi Şeyh Hüseyin Zukiç, İstanbul'da Şeyh Hâfız Mehmed Çanakhisârî'den Nakşibendî-Müceddidî icâzeti almasına rağmen Bosna'da kurduğu tekkesinde Müceddidîler'in pek hoşlanmadığı cehrî zikir usulünü uygulamış, Oglavak Tekkesi'nde Sırrî Baba ve ondan sonra gelenler de aynı usulü benimsemiştir. Nakşibendî geleneğinde seyrek rastlanan kıyâmî zikir, Kâdiriyye tarikatının etkisiyle hem Vukelyiçi hem Oglavak tekkesinde yapılagelmiştir. Fakat Bosna Nakşibendîliği'nin en çarpıcı özelliği, zikir toplantılarından sonra tekkelerin sohbet odalarında ilâhilerin topluca okunmasıdır. Bu ilâhiler arasında, günümüzde kadar en çok okunan ve en fazla rağbet görenler Sırrî Baba'nın bazıları Türkçe, bazıları Boşnakça olan şiirleridir. Kolay anlaşılır bir dille yazılan bu ilâhiler Bosna'nın "aljamiado" (Arap harfleriyle yazılan Boşnakça) denilen edebiyatının en meşhur örnekleri arasında yer alır. Oglavak Tekkesi'nde haftanın cuma ve pazartesi gecelerinde, bayramlarda, mevlid kandillerinde, diğer mübarek günlerde ve ramazan boyunca her gece zikir icra edilirdi. 1993 yılının Ekim ayında Hırvat kuvvetleri, silâhlı koruyucusu olmayan Oglavak Tekkesi'ne hücum edip avlusundaki tarihî mezar taşlarını kırmış ve Sırrî Baba'nın türbesini tamamen yıkıp kemiklerini toprağın

Abdurrahman Sırrî Baba'nın Oglavak'taki türbesi ve çevresindeki hazire

altından çıkarmıştır. Daha sonra bazı onarımlar yapıldıysa da tekke eski önemini kazanamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yuzo Nagata, *Materials on the Bosnian Natables*, Tokyo 1985, s. 62-65; Džemal Čehajić, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama*, Sarajevo 1986, s. 55-58; Halid Boljina, *Tekije u Fojničkom Kraju*, Foynitsa 1991, s. 46-50, 59-65; Amina Šiljak – Jesenković, “Dervisi i Tekije u Urbanoj Sredini”, *Urbano Bice Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1996, s. 84-85; Muhamed Huković, *Zbornik Alhamijado Književnosti*, Sarajevo 1997, s. 63-70; Emrina Memija – Lamija Hadžiosmanović, *Antologija Bošnjačke Poezije na Orientalnim Jezicima*, Sarajevo 1997, s. 203-207; Mehmed Mujezinović, *Islamska Epigrafika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1998, II, 484-492; Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul 2004, s. 149-150; Šaćir Sikirić, “Derviskolostorok és szent sirok Boszniában”, *Turan*, II/9 (1918), s. 600; a.m.f., “Pobožne pjesme (ilahije) Šejh Abdurrahmana Sirrije”, *Glasnik Islamske Vjerske Zajednice*, IX/11-12, Sarajevo 1941, s. 332-354, 362-373; Hamid Algar, “Some Notes on the Naqshbandi Tariqat in Bosnia”, *WI*, XIII/3-4 (1972), s. 178-191 (aynı makale için bk. “Bosna'da Nakşibendî Tarikatı Üzerine Bazı Notlar”, *Nakşibendilik* [haz. A. Cüneyd Köksal], İstanbul 2007, s. 338-345); Fatih İyiyol, “Bosna-Hersek'te Ocaklar: Živčić-Vukeljići ve Mesudije Tekkeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 63, Ankara 2012, s. 191-206; Alexandre Popovic, “Abd al-Rahmān Sirmī”, *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2009, fas. 2, s. 10-11.

HAMİD ALGAR

ABDURRAHMAN TÂHÎ

(bk. TÂHÎ, Abdurrahman).

ABDURRAHMAN VAHİD

(عبد الرحمن وحيد)

(1940-2009)

Nehdatü'l-ulemâ teşkilâtı liderlerinden, Endonezya'nın dördüncü devlet başkanı.

4 Ağustos 1940'ta Doğu Cava'nın Jombang şehrinde doğdu. Halk arasında “Gus Dur” lakabıyla tanınmıştır. Aile kökenine işaret eden “Gus” kelimesi Cava dilinde “kiai” (âlim, müderris) çocukları için kullanılan bir şeref unvanı, “Dur” da Abdurrahman isminin halk dilindeki kısaltılmış biçimidir. Baba ve anne tarafından dedeleri, Doğu Cava'nın Jombang bölgesinde geleneksel dinî eğitim kurumları olan pesantrenlerin kurucuları ve yöneticileri olup Nehdatü'l-ulemâ'nın 1926'daki kuruluşunda aktif görev almışlardır. Babası K. H. Abdülvahîd Hâşim 1940'lı yıllarda bağımsızlık hareketlerinde öncü rol oynamış, 1949-1952 yılları arasında yeni kurulan Endonezya Cumhuriyeti'nin

Din İşleri bakanı olarak görev yapmıştır. Abdurrahman ilk öğrenimini Cakarta'da, orta öğrenimini Orta Cava'da Yogyakarta'daki bir ticaret okulunda tamamladı. Yogyakarta'da bir yandan da Nehdatü'l-ulemâ âlimlerinden K. H. Ali Maksım'un Krapyak pesantreninde Arapça, fıkıh, tefsir ve hadis gibi dersler okudu. Dinî öğrenimine Magelang'da ve Jombang'daki pesantrenlerinde devam etti. Buralarda edindiği klasik dinî bilgilerin yanı sıra Çince-Endonezyaca romanlardan Rus klasiklerine, Marksist literatüre ait kitaplardan İhvân-ı Müslimîn liderlerinin eserlerine kadar çok çeşitli konularda eserler okudu. İngilizce, Arapça, biraz da Almanca ve Felemenkçe öğrendi. Bu arada geleneksel Cava mistisizmine ve Çin kültürüne ilgi duydu; bir mühtedi olan Almanca hocasından klasik Batı müziği ve edebiyatı zevkini edindi. 1963'te Mısır'a giderek dört yıl kadar Ezher Üniversitesinde Arapça ve dinî ilimler tahsil etti. Kahire Amerikan Üniversitesi Kütüphanesinde düzenlenen seminer ve toplantılara katıldı. Ezher'deki hocalarının aşırı muhafazakârlığını benimsemese de Kahire'nin zengin kültür yapısından etkilendi. Kahire'deki Endonezya öğrenci derneğinin başkanlığını üstlendi, yayımladığı öğrenci dergisinde yazılar yazdı. Daha sonra Irak'a geçen A. Vahîd 1966-1970 yıllarında Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Edebiyatı Bölümü'nde de öğrenim gördü. Felsefe, din, siyaset ve tartışma konularını içeren Arapça, İngilizce ve Fransızca kitaplar okudu. Lisans üstü öğrenimi için Hollanda ve Almanya'daki üniversitelere yaptığı başvurular diplomasının tanınmaması yüzünden sonuçsuz kalınca 1971'de ülkesine döndü.

Abdurrahman Vahîd, Endonezya'da dedesi Bisri Şansurî'nin Jombang'daki pesantreninde ders vermeye başladı. 1972-1974 yıllarında buradaki Hâşim Eş'arî Üniversitesi'nin Usûlüddin Fakültesi'nde

Abdurrahman Vahid

hocalık ve dekanlık yaptı. 1974-1980 arasında Tebuireng Pesantreni'nin genel sekreterliğini yürüttü. Pesantrenlerin genel durumu hakkında geniş mâlûmat sahibi olduktan sonra bu okullardaki dinî eğitim tarzıyla modern eğitim arasındaki büyük farkın giderilmesi gerektiği kanaatine vardı. 1978'de başşehir Cakarta'ya taşınarak Cakarta'nın güneyindeki Ciganjur Pesantreni'nin yöneticiliğini üstlendi. Bu arada düzenli olarak Cakarta'daki Nehdatü'l-ulemâ mensuplarının yanı sıra müslüman ve gayri müslim aydınlar, sanatçılar, gazeteciler ve halkın ileri gelenleriyle iyi ilişkiler kurdu. 1979'da teşkilâtın Cakarta'daki merkez komitesi üyeliğine seçildi. Cakarta'da toplum temsilcileriyle önde gelen pesantrenleri buluşturarak pesantren merkezli kitlesel kalkınma projelerinin geliştirilmesine öncülük etti. Ayrıca *Prisma*, *Tempo* ve *Kompas* gibi dergi ve gazetelerde İslâm kültürü, modern İslâm düşüncesi, sinema, edebiyat, spor, uluslar arası ilişkiler konusunda yazılar yazdı. 1982'de Cakarta Güzel Sanatlar Konseyi başkanlığına seçildi. Cakarta Ulusal Film Festivali'nin jüri başkanlığını yaparak genç kuşak Nehdatü'l-ulemâ mensupları ve liderlerinin geniş sosyal çevrelerle ilişki kurmalarına öncülük etti. 1980'li yıllarda yurt dışına gidip aynı şekilde sosyal ve dinî kesimlerle ilişkiler kurdu. Uluslararası Diyalog Vakfı danışmanlığı, Din ve Barış Konferansı Başkanlık Kurulu üyeliği gibi görevler aldı. Çoğulcu din anlayışına katkısı sebebiyle Ağa Han İslâm mimarisi ödülüne aday gösterildi. Demokrasiye ve dinler arası ilişkilere önem vermesinden dolayı 1993'te toplumsal liderlik alanında Ramon Magsaysay ödülüne layık görüldü.

Entelektüel ve sosyal içerikli faaliyetleriyle cemiyet içindeki itibarı sürekli yükselen A. Vahîd üst düzey yöneticilerle temaslar kurdu, dini siyasetten uzak tutmaya çalışan Suharto yönetiminin politikalarını destekledi, Nehdatü'l-ulemâ'nın yenileşerek sosyal ve dinî içerikli bir harekete dönüşmesi için çalıştı. 1984'teki kongrede devletin resmî felsefesi olan Pancasila'nın teşkilâtın ilkeleri olarak kabul edilmesini sağladı. Aynı kongrede yine onun görüşleri doğrultusunda teşkilâtın, müslüman grupların siyasî kolu olan Birleşik Kalkınma Partisi ile bağlarını kesmesi kararlaştırıldı. Kongrede ayrıca siyaset eksenli duruş sergileyen ve Nehdatü'l-ulemâ'nın yirmi sekiz yıldan beri genel başkanlığını yapan K. H. İdhem Hâlid'in yerine Abdurrahman Vahîd seçildi; pek çok yenilikçi arkadaşı da teşkilâta etkili pozisyonlara getirildi. Batı